

FRANSIZCA VE TÜRKÇE RENK İSİMLERİ İÇEREN DEYİMLERİN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE FRENCH AND TURKISH IDIOMS WITH COLOR NAMES

Nazmiye TOPÇU*

ÖZET: Bu çalışmada, Fransız ve Türk dillerindeki deyimlerden, renk isimleri içerenlerin karşılaştırmalı bir incelemesi yapılmıştır. Anadilde, gündelik iletişimde sıkça kullanılan, ancak yabancı dilde öğretim/öğrenim ve kullanımları pek kolay olmayan bu deyimlerin, önce her iki dilde de olup olmadıkları araştırılmıştır. Daha sonra renk isimlerinin yananamları belirlenmiş ve bu yananamların Fransızca ve Türkçe deyimlerde ne ölçüde örtüştükleri ya da birbirlerinden ne denli uzaklaştıkları gösterilmeye çalışılmıştır.

Bu karşılaştırma Fransızca ve Türkçe deyimlerde en çok siyah (kara), beyaz (ak) ve kırmızı renk isimlerinin kullanıldığını göstermiştir. Öte yandan, Türkçe deyimlerde sarı, yeşil ve mavi gibi renklerin çok az; grinin ise hiç yer almadığı saptanmıştır.

Anahtar sözcükler: *Fransızca ve Türkçe Deyimler, deyimlerde renkler, renklerde yananamlar.*

ABSTRACT: A comparative analysis of the French and Turkish idioms with color names has been made in this study. It has been searched firstly whether it exists in both languages the idioms which are frequently used in daily communication in the native language but are not very easy to use in teaching and learning a foreign language. Subsequently, the connotations of color names have been studied and it has been attempted to show to what extent these connotations overlap in Turkish and French idioms or how they differentiate from each other.

This comparison has shown that in both French and Turkish idioms, black, white, red were more frequently used as color names. Furthermore, it has been concluded that the color names such as yellow, green and blue were rarely and grey never used in Turkish idioms.

Key words: *French and Turkish idioms, colors in idioms, connotations in colors.*

1. GİRİŞ

İki dilin karşılaştırmalı incelemesi demek, üstü kapalı bir biçimde, bu dillerin sözcük, an-

lam, sözdizim, ses ya da yapı bakımından bazı ortak özelliklerinin olduğunu kabul edip, bu benzerliklerden hareketle farklılıkların araştırılıp belirlenmesi demektir. Bu tür bir incelemenin amacı karşılaştırılan dilleri daha iyi tanımak, çeviri sorunlarına ışık tutmak ya da dillerin, anadil ve yabancı dil olarak öğretim/öğrenimlerini kolaylaştırıcı veriler toplamak olabilir. Dillerin akrabalık dereceleri ya da tipolojik yakınlıkları ölçüsünde aralarındaki benzerlikler artar ya da azalır. Ayrı dil kökenlerine ait (Hind-Avrupa dilleri grubu: Fransızca; Ural-Altay dilleri grubu: Türkçe) ve tipolojik sınıflamada da farklı gruplarda yer alan (Türkçe: Bağlantılı diller; Fransızca: Bükümlü diller) Fransızca ve Türkçede sözcüksel, anlamsal, sözdizimsel, sesbilimsel ya da yapısal açıdan benzerlikten çok farklılıktan söz edilebilir. Ancak, deyimler ve atasözleri gibi bazı kalıplaşmış sözleri ele aldığımızda Fransızca ve Türkçe gibi birbirlerinden uzak dillerde bile, daha ilk bakışta, şaşırtıcı benzerliklerin varlığı dikkati çeker.

Hind-Avrupa dillerinde, İngilizce, Almanca ve Fransızca gibi bazı çağdaş Batı dilleri başta olmak üzere, özellikle son on beş, yirmi yıldır karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarına verilen önemin arttığı gözlenir. Özellikle nicel açıdan, İngilizcede yapılan araştırmaların düzeyine ulaşmasa da Fransızcada da diğer Avrupa dilleri (İspanyolca, İtalyanca v.b.) ile yapılan karşılaştırmalı dilbilim incelemelerine verilen önem yadsınamaz. Türkçeye gelince, genel olarak karşılaştırmalı dilbilim çalışmalarında son yıllarda önemli bir artış olsa da, deyimler, atasözleri ve diğer kalıplaşmış sözler gibi özel alanlarda kar-

* Yrd. Doç. Dr. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Fransız Dili Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

şılaştırmalı çalışmalar sınırlı kalmaktadır. Oysa, bu tür araştırmalar yabancı dil öğretiminde, öğrenme strateji ve yöntemlerinin belirlenmesinde önemli katkılar sağlar.

Bu nedenle, biz bu çalışmada, anadilde gündelik iletişimde kullarımlarına sıkça rastladığımız, ancak yabancı dilde öğrenim ve kullarımları pek kolay olmayan, kültürel simgelerin yoğun olduğu deyimlerden renk isimleri içerenleri inceleyeceğiz. Bu deyimler aracılığıyla, Türkçe ve Fransızca gibi birbirinden çok farklı dillerde düz anlam boyutunda neredeyse tamamen örtüşen renk isimlerinin, yan anlam boyutunda kültürel farklılıkların yanı sıra benzerliklerin de olup olmadığını göstermeye çalışacağız. Çalışmamızın örneklemini bugünün Fransızcasında kullanılan deyimlerden oluşturmaya özen göstereceğiz.

2. RENKLERDE EVRENSELLİK VE/YA DA KÜLTÜREL ÖZELLİKLER

Renklerin evrenselliği ya da toplumlara, dönemlere, uygarlıklara göre değişik biçimlerde ortaya çıkan ve değişik biçimlerde tanımlanan, tamamen kültürel bir olgu olduğu savunulabilir. Sanat ile bilimin, fizik ile psikolojinin kesiştiği bir noktada yer alan renkler Aristo'dan Newton'a, Goethe'ye, Descartes'a; Leonard de Vinci'den W. Kandisky'ye, Klee'ye, J. İtten'e birçok fizikçi, düşünür, sanatçı ve renk kuramcısının farklı düşünceler ürettiği, değişik kavramlar geliştirdiği bir alan olmuştur. Örneğin, İlkçağ filozoflarından Empedocles, Aristo ve Rönesans resim kuramcısı Leon Battista Alberti dünyayı oluşturan dört temel ögeye farklı dönemlerde, farklı renkler vermişlerdir. Empedocles'e göre hava siyah, su beyaz, toprak sarı, ateş kırmızı; Aristo'ya göre hava beyaz, su beyaz, toprak çok renkli, ateş sarıdır. Buna karşın Alberti havayı mavi, suyu yeşil, toprağı bej, kül rengi, ateşi de kırmızı olarak algılamıştır [1,2]. Tüm bu farklılıklara karşın, eğer renklerin her zaman ve her yerde bilginin ve varlığın her düzeyinde : evren-

bilimsel, dinsel, varlıkbilimsel, gizemsel v.b., simgesel düşüncenin destekleri olarak varlıklarını sürdürdüklerini düşünürsek, onların simgesel özelliklerinin evrenselliğinden söz etmek pek yanlış olmaz. Örneğin, beyaz İslam geleneğinde ışığın, parlaklığın; Hıristiyan sanatında inancın; Kara Afrika inançlarında ise ölümün simgesidir [3]. Ya da siyah İslam ve Hıristiyanlıkta bu dünyanın geçiciliğinden vazgeçip inanca sığınmanın simgesidir. Ancak, görüldüğü gibi algılama ve yorumlar değişir ve her renk dönemlere, kültürlere göre değişik anlamlar kazanır, çünkü M. Brusatin'in de belirttiği gibi renkler cisimlerde ya da doğada var olan gerçekler değildir. "Renkler doğanın soyutlanmasının yansımasıdır ve doğanın içinde yapay bir kavram, yani bir betidir [1.s.16]. Bir başka deyişle renkler hep bir dış gerçekliğe, bir nesneye, bir göndergeye bağlı olarak varlıklarını sürdürürler. Ayrıca renklerin var olabilmeleri için gerekli diğer bir koşul da ışıktır. Işık, uzam ve zaman etkenlerine bağlı olarak nesnelere, dış gerçeklik ve bunun doğal sonucu olarak da renkler farklı algılanır, yorumlanır ve tanımlanır.

Batı kültürlerinde, tayfın henüz keşfedilmediği, Ortaçağın ilk dönemlerinde beyaz, siyah ve kırmızı dışında renk bilinmezken, bugün renklerin sayısının artmasının yanı sıra, her bir rengin tonlarında da çok çeşitlilik görülür. Bugün Avrupalılar grinin yüz ayrı çeşidinden, Eskimolar ise beyazın farklı tonlarından söz edebilirlerken, Fin ve Macar dillerinde turuncunun renk isimleri arasında yer almadığını görüyoruz. Sadece birkaçı ile yetindiğimiz bu örneklerden şu çıkarımı yapabiliriz : Her ülkenin, kültürün, kuşağın içinde bulunduğu evreni, dünyayı çevresindeki nesnelere kendine özgü bir algılama biçimi vardır. Ama, söz konusu insan olunca, yaşamın başka alanlarında olduğu gibi, renkler alanında da ortak noktaların, benzer algılamaların varlığı da kaçınılmaz oluyor. Bu benzerliklerin ya da farklılıkların en güzel kanıtları ise dildeki göstergelerdir.

Ön bilgilerimize dayanarak Fransızca ve Türkçede, dili renklendiren anlatım biçimlerin-

den deyimlerde bu tür bir ortak nokta olduğunu saptadık : Her iki dilde de beyaz, siyah, kırmızı, sarı, mavi, yeşil, pembe, gri, mor gibi renk isimlerini içeren deyimler vardır. Çalışmamızın bundan sonraki aşamalarında deyimlerde anlamı güçlendirmek, “renklendirmek”, canlı ve etkili kılmak için kullanılan renk isimlerinin Fransızca ve Türkçede simgesel anlamlarının benzerliklerini ve farklılıklarını inceleyeceğiz.

3. DEYİMLERDE RENKLER

Renk adlarını tek tek ele almadan önce, renk sözcüğünün de simgesel kullanımlarıyla Fransızca ve Türkçe deyimlerde yer aldığını belirtmek istiyoruz. Her iki dilde de renk sözcüğünün yananamları olan canlılık, parlaklık, özellik, sevinç, düşünce ve görünüm (dışavurum) deyimlere de yansımıştır. Fransızcada *annoncer la couleur*** (“rengini göstermek”): niyetini açıkça söylemek; Türkçede aynı kavram sözdizimsel yapının olumsuzluğu ile ifade edilmiştir : *Renk vermeme* (düşünce, duygu, niyet v.b. açıkça söylememek). Fransızcada *des goûts et des couleurs, on ne discute pas* (“zevkler ve renkler tartışılmaz”): herkesin kendine özgü zevk ve düşüncelerinin olması hakkıdır.) deyiminde de renk sözcüğünün düşünce, görüş kavramlarını yansıttığını, ama aynı zamanda renklerin algılanışı ya da *güzel, çirkin* gibi değerlendirilmelerinin göreceliğine gönderme yapıldığı düşünülebilir. Bu deyimlerin sözdizimsel ve anlamsal düzeyde Türkçedeki *zevklerle renkler tartışılmaz* söz kalıbıyla tamamen örtüştüğünü görüyoruz. Ancak, gündelik dilde sıkça kullanıldığını düşündüğümüz bu deyimleri hiçbir Türkçe sözlükte bulamadık. Görünüş, dışavurum kavramlarının aldattıcılığını ya da daha somutlaşıp elle tutulur bir özellik kazanmasını da Fransızca şu deyimlerde görüyoruz : *sous couleur de* “rengi altında”: bir şeyi bahane etmek, öyleymiş gibi göstermek; daha çok olumsuz şekliyle kullanılan *on ne connaitra jamais la couleur* (“rengini asla bilemeyeceğiz”) : bunu asla göremeyeceğiz, bu asla gerçekleşmeyecek ve *il n'en a pas vu la couleur* (“rengini görmedi”): hiçbir şey görmedi, para v.b. hiç eline geçmedi.

Beyazın, siyahın ve grinin karşıtı olarak *renk*, Türkçede *renk vermek(katmak)* deyiminde sevinçli, canlı bir özellik kazandırma anlamında kullanılmıştır. Fransızcada ise yalnız özellik, bir yere, bir şeye özgünlük ya da bir şeyin doğasını belirtme anlamlarında şu deyimleri görüyoruz: *couleur locale* (“yerel renk”), *couleur du temps* (“zamanın rengi”), *juger de quelque chose comme un aveugle des couleurs* “bir şeyi bir körün renkleri değerlendirdiği gibi değerlendirmek” : bir konuda hiçbir şey bilmeden yargılamak.

Ayrıca Türkçede *rengi atmak (uçmak, solmak)* ve Fransızcada bugün artık pek kullanılmayan *perdre ses couleurs* (“rengini kaybetmek” : aşırı korku, üzüntü, hastalık v.b. nedenlerden dolayı ten renginin solması, donuklaşması) gibi deyimlerde renk yokluğunun, canlılığın ya da sevincin karşıtanlamı olarak kullanıldığını görüyoruz. *En faire voir à quelqu'un de toutes les couleurs* (“birine tüm renklerden göstermek”): birisine etmediğini bırakmamak); *en voir de toutes les couleurs* (“bütün renklerden görmek” : çok şey -genellikle olumsuz- yaşamış olmak); *changer de couleur* (“renk değiştirmek”): heyecandan ya da öfkeden rengi sararmak, solmak, kızarmak) ve Türkçede *renkten renge girmek* (utanç duymak, çok sıkılmak) gibi deyimlerde ise renk isminin daha sonra göreceğimiz canlı renklerde (kırmızı ve sarı) olduğu gibi kötü, utanç verici, korku ve güçlük kavramlarını yansıttığını söyleyebiliriz.

3.1.Kara (noir)

Siyah, diğer renklerin, özellikle de beyazın karşıtıdır. Aynı zamanda ya beyaz gibi renklerin sıfır noktası; renk yokluğu ya da tüm renklerin toplamı, bileşimi olarak kabul edilir. Türkçe deyimlerde siyah renk isminin yerini kötü, sıkıntılı, uğursuz v.b. olumsuz yananlam açısından oldukça zengin olan anlamdaşı *kara* sözcüğüne bıraktığını görüyoruz. Fransızca ve Türkçe deyimlerde *kara (noir)* renk ismi gizlilik, karanlık, tasa, sıkıntı ve ölüm kavramlarını kapsar: *Il fait noir comme dans un four-tunnel* (“bir tünelde, fı-

** Bundan böyle deyimler italik, sözcüğü sözcüğüne çevirileri tırnak içinde, anlamları ise ayrıç içinde belirtilecektir.

rında gibi karanlık olmak: kapkaranlık olmak); *Marché noir*, *faire du marché noir* (kara borsa, kara borsaya düşmek: bir malın gizlice alınıp satılır olması); *travail noir* (“kara iş”); *caisse noire* (“kara kasa”: gizli kasa); *travailler au noir* (“kara çalışmak”: çalışma izni olmadan çalışmak) ve Türkçede *kara para* gibi deyimlere yansıyan gizlilik, yasal olmayan kavramları *siyahın* renk yokluğu, dolayısıyla hiçbir şeyin ayırt edilememesi özelliğiyle örtüşür.

Gene yokluk, karışıklık ve olumsuzluk belirten Fransızcadaki *être dans le noir* ve *pot au noir* (“kara içinde olmak”: anlaşılmaz, içinden çıkılmaz bir durum) ve Türkçede *kara cahil* (hiçbir şey bilmeyen) deymiyle anlamsal benzerlik gösterir.

Umutsuzluk, derin üzüntü, kötümserlik anlamlarında ise Fransızca ve Türkçede şu deyimlere rastlıyoruz: *Tourner au noir* (“karaya dönmek”: karamsar ve üzüntülü olmak); *humour noir* (kara mizah); *humeur noire* (kara sevda); *Broyer du noir* (“karayı ezmek”: *kara kara düşünmek, karalar bağlamak*); *trou noir* (“kara delik”: büyük umutsuzluk, çökkünlük durumu); *idées noires* (“kara düşünceler”); *pousser au noir* (“karaya itmek, sürüklemek: bir şeyin olumsuz, üzüncü yanını abartmak); *voir les choses en noir* (“kara olarak görmek”: olaylara oldukça olumsuz, karamsar bakmak); *le drapeau noir flotte sur la marmite* (“kazanın üstünde kara bayrak sallanıyor”: elde avuçta para kalmamak); *la série noire* (“kara dizi”: art arda gelen kötü haberler); *le point noir de quelque chose* (“bir şeyin kara noktası”: genellikle iyi giden bir şeyin olumsuz, tehlikeli yanı). Kara sözcüğü ile ifade edilen üzüntü Türkçe deyimlerde bazen yerini derin üzüntü ve yasa da bırakabiliyor: *Karalar bağlamak* (giymek) ya da *başına karalar bağlamak*. Fransızca da ise hoşnutsuzluk, kızgınlık belirten şu deyimler vardır: *le regard noir*; *regarder d'un oeil noir*; *regarder noir* (“kara bakış”; “kara (gözle) bakmak”).

Özellikle Türkçede kara renginin çağrıştırdığı olumsuzluk kavramının kötülüğe, ve birini kötüleme kadar uzandığını, Fransızcada ise

iticiliğe, pislığe ve şeytana gönderme yaptığını görüyoruz: *La liste noire* (kara liste: zararlı oldukları saptanıp cezalandırılmaları istenen kişilerin tümü) ; *la magie noire* (“kara büyü”); *la messe noire* (“kara kurban”: gizli, kötülük içeren tören); *noir comme un charbonnier* (“kömürcü gibi kara (pis) olmak” – insanlar için kullanılır); *kara kuvvet* (zararlı kişiler); *kara baht*, *alının kara yazısı* (kötü kader); *kara çalı* (kötü insan, ara bozucu); *kara gün dostu* (kötü günlerinde arkadaşlarını yalnız bırakmayan); *kara haber*, *kara haber tez duyulur* (kötü haber çabuk duyulur); *birine kara çalmak- sürmek* (iftira etmek); *on parmağında on kara* (herkesi suçlayan kişiler için kullanılır); *yüzü kara, yüzünü kara çikarmak* (utandırmak); *baştan kara gitmek* (tehlikeli bir işe gözü kapalı gitmek).

3.2.Ak (blanc)

Türkçe deyimlerde *siyah* sözcüğünün yerine *kara* kullanıldığı gibi beyaz renk isminin yerine de *ak* sözcüğünün kullanıldığını görüyoruz. Karanın karşıtı ak özellikle Türkçe deyimlerde, kara ile karşılaştırmalı olarak ve bu karşıtlığı vurgulamak amacıyla kullanılmıştır: *Noir sur blanc* (“siyah üzerinde beyaz”: çok açık, belirgin); *aller (passer, changer) du blanc au noir* (“beyazdan siyaha geçmek, dönmek”: aşırı bir uçtan öbür aşırı uca geçmek); *ak dediğine kara demek* (bir kimse ne derse onun karşıtını söylemek); *akı kara, karayı da ak göstermek* (olayları olduğu gibi değil, ters yansıtmak); *akla karayı seçmek* (bir işi başarabilmek için çok zorluk çekmek); *saçın ak mı kara mı önüne düşünce görürsün* (acele etme, sonucun ne olduğunu az sonra anlarsın).

Beyaz, aydınlık, parlaklık özelliğiyle siyahın karşıtı bir renktir. Ancak, renk olarak kabul edilmemesi ya da tüm renklerin bileşimini simgelemesiyle de renkler içinde siyahla aynı konumdadır [3.s.125]. Buna koştur olarak olumsuz yananamların (hiçlik, yokluk, boşluk, ölüm v.b.) yanı sıra birçok olumlu ya da en azından yansız simgesel özelliklere de sahiptir. Yaşamın

başlangıcını olduğu gibi, bitişini, tamamlanmasını yani ölümü de simgeler.

W. Kandinsky [4.s.155,156] beyazı, ruhumuzu etkileyen sonsuz bir sessizliğe benzettir. Ancak, ölü bir sessizlik değildir bu: her an, her şeye açık, başlangıçtan, dünyaya geliştikten önce gelen bir sessizlik. Siyah ise güneşin batışından sonra gelen bir hiçlik, umutsuz ve sonsuz bir sessizliktir: hiçbir şey hissetmeyen bir ceset gibi hareketsizdir. Henüz hiçbir şeyin oluşmadığını, tamamlanmadığını gösteren beyaz yansız ve edilgen bir renktir. Bu nedenle saflığın, temizliğin, iffetin, boyun eğmenin ve hazır olmanın simgesidir. Beyaz gelinlik, hükümlünün beyaz gömleği v.b. örneklerde bulduğumuz bu simgesel değeri deyimlerde de görmek olası: *oie blanche* (“beyaz kaz”: saf ve temiz, iyi yürekli ya da aptal genç kız); *blanc comme neige* (“suçsuz”); *yüzü ak*; *alınının akıyla*; *alını açık, yüzü ak (olmak)*- utanılacak bir iş yapmamak, dürüst olmak). Ayrıca Türkçede *ananın ak sütü gibi helal olsun* (birine bir şeyi hiçbir karşılık beklemeden vermek) deyiminde *ak sütün* : katıksız, temiz sütü ; Fransızcada *la bave du crapaud n'atteint pas la blanche colombe* (“ kurbağanın salyası beyaz güvercine bulaşmaz”: önemsenmeyen, küçüm-senen iftiralar için söylenir) deyiminde ise *beyaz güvercinin*: temiz, namuslu ya da dürüst insanları ve ayrıca *servir, préparer de ma (sa) blanche main* (“kendi beyaz eliyle hazırlamak”: doğrudan, aracı olmadan) deyiminde *beyaz elin*: özü, gerçeği ifade ettiğini düşünebiliriz. Dürüstlük, temizlik kavramları bazı deyimlerde yerini az bulunurluk, değerlilik, ulaşılmazlık ve güzellik kavramlarına bırakabiliyor: *merle blanc**** (“beyaz karatavuk”); *manger son pain blanc premier* (“önce beyaz ekmeğini yemek”: önce güzel şeylerden başlamak, olumsuz, üzücü şeyler yaşamadan önce başarıya ulaşmış olmak).

Boşluk, hiçlik, gerçekleşmeme ya da yerine getirmeme (gelmeme) kavramlarına denk düşen Fransızca deyimler için aşağıdaki örnekleri verebiliriz: *Faire chou blanc* (“beyaz lahanaya dönmek, çevirmek: başarısızlığa uğramak); *passer une nuit blanche* (“beyaz bir gece geçir-

mek”: hiç uyumamak, gözünü kırpmamak); *marriage blanc* (“beyaz evlilik”: gerçekleşmeyen, kağıt üzerinde kalan evlilik); *bulletin de vote blanc* (“boş oy pusulası”); *examen blanc* (“beyaz sınav”: deneme sınavı, sayılmayan sınav); *voix blanche* (“beyaz ses”: herhangi bir özelliği olmayan, kişiliksiz bir ses); *tirer à blanc, charger à blanc* (“beyaz ateş etmek”: kurşunsuz ya da zararsız kurşunla ateş etmek); *coup d'Etat à blanc* (“beyaz darbe”: gerçekleşmeyen darbe).

Saigner à blanc (“beyaz kan akıtmak”: bütün kanını boşaltmak, hiç kanı kalmamak: birini tüketmek, varını yoğunu elinden almak”); *réduire, mettre à blanc* (“beyaza indirgemek” : batırmak, mahvetmek) ve *rougir jusqu'au blanc des yeux* (“gözlerinin akına kadar kızarmak”: çok utanmak); *chauffer à blanc* (“beyaza kadar ısıtmak, akkor haline getirinceye kadar ısıtmak: çileden çıkarmak, kışkırtmak) gibi deyimleri, bir şeyin sonuna kadar gitme, bütünü kullanma, bir başka deyişle, yukarıda değindiğimiz, bitiş; tamamlanış anlam alanı içinde değerlendirebiliriz.

Bir durumdan başka bir duruma geçmenin, değişimin rengi olan beyaz, hem yokluğun hem de tüm renklerin bileşimi olarak Fransızca deyimlerde belirginliği, görünürlüğü ve kabul edilebilirliği de simgeler: *être connu comme le loup blanc* (“beyaz kurt gibi tanınmış olmak”: çok tanınmış birisi olmak); *être cousu du fil blanc* (“beyaz iplikle dikilmiş olmak”: daha sessiz sedasız, belli belirsiz yapılması gereken bir işin fazla açık, belirgin ya da kaba şekilde yapılması); *du but en blanc* (“beyaz hedeften”: birdenbire ya da açıkça gösterilen hedef); *marquer d'une pierre blanche, d'un caillou blanc* (“beyaz bir taşla işaretlemek, göstermek”: anımsamak, kaydetmek); *montrer patte blanche* (“beyaz ayak-hayvan ayağı- göstermek”: belirli bir yere, bir gruba kabul edilmek, gruba girmesi için izin vermek).

Tenin, derinin rengini niteleyen ve korku hastalık gibi nedenlere bağlı olarak yapılan benzetmelere ise şu örnekleri verebiliriz: *être blanc comme un cachet d'aspirine, comme un (pied*

*** Fransızcada *merle* Türkçede *karatavuk* demektir. Bu nedenle, *merle blanc*'ı *beyaz karatavuk* diye çevirmek zorunda kaldık.

de) *lavabo, un linge, un drap, un cadavre, un mort*. Buna yakın Türkçe benzetmelerde yalnız yaşlılığa gönderme yapan deyimlere rastlıyoruz: *saçına ak düşmek; ak sakaldan yok sakala gitmek* (yaşlanmak, gücünü yitirmek).

3.3.Kırmızı/al (rouge)

Ateşin ve kanın rengi olan kırmızının simgesel bağlamda evrenselliği diğer renklerden daha belirgin bir biçimde ortaya çıkar. Genellikle sıcak ve canlı bir renk olarak kabul edilen kırmızının, açık ya da koyu; parlak ya da donuk olabileme özelliğine koşut olarak, olumludan olumsuzuza birçok karşıt yananlamı vardır: güç, canlılık, cesaret, dışa dönüklük, kışkırtıcılık, gizlilik, içedönüklük, yasaklama, tasa, aşk, tutku, utanç, şiddet, ölüm v.b.

Kırmızının yananlam karşıtlığını deyimlerde de gözlemliyoruz. Utanç, çekingenlik, edep, şaşkınlık, ya da kızgınlık gibi nedenlerden ötürü ten renginin kızarmasına gönderme yapan benzetmelere örnek olarak aşağıdaki deyimleri verebiliriz: *devenir rouge comme une cerise* (“kiraz gibi kızarmak”); *rouge comme un coq* (“horoz”), *un coquelicot* (“gelincik”), *un homard* (“istakoz”), *une écrevisse* (“tatlı su istakozu”), *une tomate* (“domates”), *une pivoine* (“bir şakayık gibi kırmızı”) ve Türkçede *pancar gibi kızarmak; altı al moru mor olmak* (yorgunluk ya da telaştan). Burada horozun genel simgesel değeri: kibirlilik, kavgacılık v.b., göz önünde tutulduğunda, *horoz gibi kırmızı* tümcesinde diğerlerinden farklı olarak, daha çok öfkenin dile getirildiğini belirtmek gerekir.

Kızgınlık belirten ve bazen bu kızgınlığı taşkınlığa, şiddete, ölüme vardırان başka deyimler de vardır: *se fâcher tout rouge* (“kıp kırmızı kızmak”); *kızılca (kızıl) kıyamet koparmak; kızıl kıyamet kopmak; voir rouge* (“kırmızı görmek”): *gözüne hiçbir şey görünmemek, gözünü kan büürmek*); *tirer à boulets rouges sur qqn.* (“kırmızı gülle ile ateş etmek”: birisine şiddetle saldırmak); *al kanlara boyanmak* (vurulmak, şehit olmak). Ayrıca, Türkçedeki *kızıl deli* ya da *kırmı-*

zı divane (zır deli) tümceciklerinde kırmızı/kızıl sözcüğünü taşkınlık, aşırılık kavramları kapsamında değerlendirebiliriz.

Utanç verici, edepsizlik kavramlarını yansıtan deyimlere de birkaç örnek ekleyebiliriz. Bu kavramlar, bazı deyimlerde kırmızı renk ismi yerine *kızarmak (rougir)* eylemi ile belirtilmiştir: *rougir comme une tomate, une carotte* (“bir domates, bir havuç gibi kızarmak”: *kızarıp bozarmak*); *rougir jusqu’au blanc des yeux* (“gözlerinin akına kadar kızarmak”); *des propos à faire rougir -un singe-* (“yüz kızartıcı, maymunun yüzünü kızartacak öneriler”: edepsiz, açık saçık öneriler); *yüzünü kızartmak* (kendini ya da birini utanılacak duruma düşürmek).

Deyimlerde kırmızının iyi/kötü; güzel/çirkin (pis); önemli/önemsiz gibi başka yananlamlarının da olduğunu görüyoruz. Türkçede *kızıl iblis* (çok kötü ruhlu kimse); *loğusayı al basmak* (loğusanın ateşlenmesi, kötü ruhların basması); *al elmaya taş atan çok olur* (değerli kimselere satılan çok olur); *kırmızı dipli mumla davet etmek* (birine bir yere gelmesi için çok yalvarmak) ve Fransızcada *méchant comme un âne rouge* (“kırmızı eşek kadar kötü”) *talon rouge* (“kırmızı topuk”: zarif ve kibar insan); *dérouler le tapis rouge devant qqn.* (“birinin ayaklarına kırmızı halı sermek”: birini çok büyük bir ilgiyle karşılamak).

Kanın rengi kırmızı, kanın insan vücudunda gizli kalmasıyla sağlığı, güzelliği, canlılığı dışarı taşması, görünür olmasıyla da, yukarıdaki örneklerde gördüğümüz gibi suçu, şiddeti, ölümü ve belki aynı nedenlere bağlı olarak kuşkuyu, açıklığı, gizlenemezliği dile getirir: *Al (kanlı) gömlek gizlenemez*; *kırmızı gömlek*; *al giymedim ki alınayım* (kuşku uyandıracak ya da alınacak hiçbir şey yapmadım ki...); *kırmızı oy* (karşı tavır alındığını gösteren oy); *écrit en lettres rouges* (“kırmızı harflerle yazılmış”: kana ve ateşe gönderme yaptığından, kırmızı burada hem olumlu hem de olumsuz çağrışımlara neden olabiliyor).

Son olarak kırmızıyı bir şeyin başlangıcı/bi-

timi ve bir şeye davet edici/yasaklayıcı ikilemi içinde ele alacağız. *Le rouge est mis* (“kırmızı yandı”: her şey olup bitti, yapacak bir şey yok); *lanterne rouge* (“kırmızı fener”: bir yarışta, sıralamada sonda gelen); *kırmızı fener* (argo dilde genel ev); *kırmızı kart görmek*. *Le rouge est mis* tümcesindeki eğretileninin yarışlarda kazananları gösteren panoda sonuçların kesinliğini belirten kırmızı diskten geldiği ya da günümüz Fransızcasında bu deyim “program başladı” anlamında kullanıldığını göz önünde bulundurarak, radyo ve televizyon programının başladığını gösteren kırmızı ışığa gönderme yaptığı düşünülebilir. Türkçedeki *kırmızı fener* Fransızcadaki *lanterne rouge* deyiminin örtmeceli kullanımıyla sözdizimsel ve anlamsal düzeyde tamamen örtüşür. İki dilde ortak olan bu eğretileninin eskiden genelevlerin önünde bulunan kırmızı ışığı çağrıştırdığını ve bu kırmızı ışığın hem oraya davet edilişi, girişi hem de bazı değerlerin çiğnenmemesiyle yasağı dile getirdiğini söyleyebiliriz. Ayrıca, *lanterne rouge* deyiminde, kırmızı, bir yarışta en arkada gelen aracın kırmızı ışığını akla getirir.

3.4.Sarı (jaune)

Renklerin en sıcak, en parlağı, en iddialısı kabul edilen sarı, gücün, sevincin, gençliğin, sonsuzluğun, olgunluğun rengidir. Aynı zamanda sona yaklaşımın, yaşlılığın, ölümün habercisidir. Siyahın karşıtı ve tamamlayıcısı olan sarının kötülük, şiddet, ikiyezlülük, (gizlilik), edepsizlik, taşkınlık, ihanet, gözü dönmüşlük gibi birçok karşıt yananlamı vardır. Bu yananlamaların deyimlere nasıl yansıdığını incelediğimizde, özellikle Türkçede siyah, beyaz ve kırmızıda olduğu gibi çok çeşit olmadığını saptadık.

Fransızcada *rire jaune* (“sarı gülmek”: zoraki gülmek, *acı acı gülmek*); *en faire une jaunisse* (“sarılık olmak”: üzüntü, pişmanlık duymak ya da çok kızmak) ve Türkçede kızgınlık, aksilik, ya da huysuzluk belirten *sarı damarı tutmak*, *sarı çıyan* aynı kavram kapsamı içinde değerlendirilebilir. İhanet, ikiyezlülük yananlam-

larını ise Fransızca şu deyimlerde buluyoruz: *montrer(faire voir) à quelqu'un son bec jaune* (“birine sarı gagasını göstermek”: birine gerçek yüzünü, yanlışını göstermek, yalanını ortaya çıkarmak); ve bugün pek kullanılmayan *faire des contes jaunes* (“sarı masallar anlatmak”: gerçek olmayan olaylar anlatmak); *être peint en jaune* (“sarıya boyanmış olmak”: karısı tarafından aldatılmış olmak).

Sarı renk isminin yer aldığı ender deyimlere aşağıdaki birkaç örneği ekleyebiliriz: Fransızcada ten rengine gönderme yapan basit benzetmelerden oluşan *Jaune comme un citron, un cierge, un coing* (“çok sarı”) ve Türkçede *sarı çizmeli Mehmet Ağa* (adresi ve kimliği bilinmeyen kişi). Bu son deyimde sarının ne anlama geldiğini yorumlayabilmek için yeterli bir ipucu olmadığını belirtmeliyiz. Ama, sarının burada göze çarpıcılığı çağrıştırdığı kanısındayız.

3.5.Mavi (bleu)

Gökyüzünün rengi olan mavi renklerin en soğuğu, derini ve katıksızdır. Dinginliği, derinliği; siyaha yaklaştıkça da insandan uzaklaşma ve sonsuza yönelmeyi ifade eder. Yalnız bu dinginlik Kandinsky’ye göre yeşilin dünyadaki, yer yüzündeki dinginliğinden farklıdır: Dünya ötesi, ölümü çağrıştıran bir dinginliktir. Sonsuzluk ise gerçeğin düşe dönüştüğü ve insanı gerçeküstücülüğe götüren bir sonsuzluktur. Ama, özellikle Fransızca deyimlerde mavinin olumlu yananlamaları yerini daha çok olumsuz yananlamalara bırakmaktadır. Bu deyimlerin bazılarında mavinin siyaha yaklaşması özelliğine koşut olarak karanlığın, korkunun ve kötülüğün, bazılarında ise gerçeği görememenin vurgulandığını görüyoruz: *N’y voir que du bleu* (“maviden başka bir şey görmemek”: hiçbir şey görememek, anlamamak; aldatılmak, aldanmak); *être(nager) dans le bleu* (“mavi içinde olmak(yüzmek)”: gerçeklerden uzak olmak, düşlerle yaşamak); *aimer (cultiver) la fleur bleue* (“mavi çiçek yetiştirmek, sevmek”: duygusal, romantik olmak); *faire des contes bleus* (“mavi masallar anlatmak”: düşsel

şeyler anlatmak); *avoir une peur bleue* (“mavi bir korkusu olmak”: çok korkmak); *avoir une colère bleue* (“mavi bir öfkesi olmak: çok kızmak). Bir başka deyimde: *passer quelque chose au bleu* (“bir şeyi maviye geçirmek”: el altından aşırılmak ya da bir şeyle artık ilgilenmemek) mavi, gözle görülmemeyi çağrıştırır.

Değerli, soylu gibi olumlu çağrışımları ise şu deyimlerde buluyoruz: *oiseau bleu* (“mavi kuş”: az bulunan, değerli); *sang bleu* (“mavi kan”: soylu). Türkçede sevgi, sevilen kişi kavramını yansıtan: *mavi boncuk dağıtmak* (birçok kişiye birden sevgi göstermek ve söz konusu kişileri, bu sevginin yalnız kendisine verildiğine inandırmak); *mavi boncuk kimde?* (şu an en çok sevilen kim?) gibi deyimlerin Fransızca deyimlere yakın anlamlar ifade ettiğini görüyoruz.

3.6.Yeşil (vert)

Sıcak ile soğuk renklerin ortasında yer alan ve insana yakın bir renk olarak kabul edilen yeşil, çekici, sakinleştirici, büyüleyici, ferahlatıcı, canlandırıcı ve güçlendirici özelliklere sahiptir. Hıristiyanlıkta Umudun İslamda ise Kurtuluşun, bilginin rengidir. Sarının karışımıyla canlı, güçlü, parlak, uzun ömürlü: güneş ışınları ve bahar; mavinin egemen olduğu durumlarda ise düşüncelerle dolu, ciddi; açık olduğunda kayıtsız, koyu olduğunda da dingindir. Bu dinginlikte ne sevinç ne de tasa vardır.

Deyimlerde bu özellikleri araştırdığımızda biraz şaşırtıcı bir sonuçla karşılaşılıyor. Saydığımız bu yananamların hemen hiçbirinin deyimlere yansımadığını gözlemliyoruz. Ama, daha çok doğanın, sebzelerin ve meyvelerin yeşilliğine olgunlaşmamasına gönderme yapan şu deyimlere rastlıyoruz: *Se mettre au vert* (“kendini yeşile atmak”: dinlenmek için şehirden uzaklaşmak, köye gitmek); *les raisins sont trop verts* (“üzümler fazla yeşil”: bir şey birisi için yeterli kadar güzel değil- alaycı bir kullanım-); *en dire, en entendre, en voir des vertes et des pas murs* (“yeşillerden ve olgunlaşmamışlardan duymak, görmek, söylemek”: çok şaşırtıcı, abartılı ve ya-

kışksız şeyler duymak,...); *fruit vert* (“yeşil meyve”: henüz tam olgunluğa ulaşmamış, çok genç kız); (*recevoir*), *donner à quelqu'un une volée de bois vert* (“birisine yeşil ağaçla vurmak”: birisine çok sert bir ceza vermek- yeşil ağaç, yaş dolayısıyla, kırılmayan ağaç); *la langue verte* (“yeşil dil”: argo dil) ve Türkçe *yeşilden yemek* (tarladaki olgunlaşmamış ürünü karışılık göstererek borç para almak).

Yalnız *vert galant* (“yeşil çapkın”: yaşlı çapkın) deyiminde yeşil sözcüğünün, yukarıda sözünü ettiğimiz uzun ömür kavramını yansıttığını görüyoruz.

Son olarak her iki dilde aynı anlama gelen ve yeşilin, kırmızının karşıtı olarak kullanıldığı şu örnekleri verebiliriz: *Donner, (avoir) le feu vert: yeşil ışık yakmak* (bir şeyin yapılmasına izin vermek).

3.7.Gri (gris)

Siyah ile beyazın karışımından elde edilen gri, tüm karşıt renklerin (sarı ile mavi; kırmızı ile yeşil ve siyah ile beyaz) ortasında yer alır. Özellikle siyah ve beyazın karışımı olma özelliğiyle ne tam olarak tasayı, ne de sevinci belirtir. Bir başka deyişle külün ve sisin rengi olan gri, Fransız kültüründe yarı-yas durumunu simgeler.

Türkçe deyimlerde yer almayan gri renk ismi, Fransızca deyimlerde sarhoşluğu, tasayı ifade eder: *gris comme un âne, gris comme un polonais* (“bir Polonyalı gibi, bir eşek gibi sarhoş olmak”: çok sarhoş olmak); *faire grise mine à quelqu'un* (“birine gri surat etmek”: surat asmak, kötü karşılamak); *faire grise mine* (tasalı olmak).

Ayrıca, *la nuit, tous les chats sont gris* (“gece tüm kediler gridir”: bir şeyi anlamak için yeterli kadar olanak olmadığında her şey birbirine karıştırılır, ayırt edilemez) tümcesinde grinin tınısızlığına, yankısızlığına, belirsizliğine gönderme yapıldığını düşünebiliriz.

3.8.Pembe (rose)

Kırmızının beyazla karışımından elde edilen pembenin yananamları Fransızca ve Türkçede aynıdır. Fransızcada *voir tout en rose* ("her şeyi pembe görmek"); *tout n'est pas rose* ("her şey pembe değil": her şey hoş, iyi değil) ve Türkçede *dünyayı toz pembe görmek* (olumsuzlukları, üzücü durumları iyimserlikle karşılamak); *pembe görmek* (iyimser olmak) gibi deyimlerin sözdizimsel ve anlamsal bağlamda hemen hemen tamamen örtüştüğünü görüyoruz.

4. SONUÇ

Toplumlara, dönemlere, uygarlıklara göre değişik biçimlerde algılanan, yorumlanan bir olgu olarak kabul edilen renkler, aynı zamanda evrensel özelliklere de sahiptirler. Geçmişten günümüze her toplumda, her yerde ve her dilde-kültürde; evrenbilimsel, dinsel, varlıkbilimsel, gizemsel v.b. bağlamda, renklerin birçok sembolik değerleri olmuştur. Bu değerlerin kültürden kültüre farklılıklarını ya da benzerliklerini dildeki göstergelerden anlayabiliriz. Fransızca ve Türkçe gibi birbirlerinden oldukça farklı iki dilde, renklerin yananam açısından benzerliklerini deyimler aracılığıyla ortaya koymaya çalıştığımız bu çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaştık.

Daha önce bu alanda yapılan araştırmalar Fransızca ve Türkçede, yaşamın çeşitli alanlarına ilişkin, çok sayıda deyim olduğunu göstermiştir: insan vücudunun organları, yiyecek ve mutfak, hayvanlar, rakamlar v.b. Oysa, renk isimleri içeren deyimleri araştırdığımızda, Türkçede aynı çeşitliliği göremedik. Bu deyimlerde, her iki dilde de en çok kullanılan renklerin, siyah, beyaz ve kırmızı olduğunu saptadık. Ayrıca Türkçede mavi, sarı, yeşil renk isimlerini içeren deyimlerin Fransızcadakilere oranla çok daha az olduğunu saptadık. Fransızcada birkaç deyimde geçen gri renginin ise Türkçe deyimlerde hiç yer almadığını gördük. Yananlam bağlamında yaptığımız karşılaştırmalarda ise, özellikle kırmızı, siyah ve beyaz gibi renklerin bazı ortak sembolik özellikleri olduğunu gördük. Öte yandan, özel-

likle kırmızı, siyah ve beyaz renk isimleri içeren deyimlerdeki yananamların, renklerin genel sembolik değerleriyle de örtüştüğünü saptadık.

Anlatıma güç kazandırmak amacıyla yapılan benzetmeler, eğretilmeler gibi söz sanatlarındaki zenginliğiyle "renkli" bir dil olarak kabul edebileceğimiz ve kimi bilginlerce "betimleme gücü olan bir dil" ya da "ayrıntılı anlam dilidir"[5.s.38] diye nitelenen Türkçede, dilin "renkli" anlatım biçimleri olan deyimlerde, renklere fazla yer verilmemesinin, dil-kültür ilişkisine ışık tutacak yeni araştırmalara ve yorumlara yol açıcı, ilginç bir sonuç olduğu kanısındayız.

KAYNAKÇA

- [1] Brusatin, M. "**Histoire des couleurs**", İtalyancadan Fransızcaya çev. Lorient, Paris. C.Flammarion Yay. (1989).
- [2] Kıran, A. "Rimbaud'nun Şiir Renkleri", **Anadolu Sanat Dergisi**, 4, (1995).
- [3] Chevalier, J. Ve Gheerbrant, A. "**Dictionnaire des Symboles**", Paris. Robert Laffont Yay. (1981).
- [4] Kandinsky, W. "**Du Spirituel dans l'art**", et dans **la peinture en particulier**", çev. Sers, P. Paris. Denoel Yay.(1989).
- [5] Aksan, D. "**Türkçenin Gücü**", Ankara. Bilgi Yay. (1987).
- [6] Aksoy, Ö.A. "**Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü**", İstanbul. İnkılap Kitabevi, (1989).
- [7] Galisson, R. "**Les expressions imagées**", coll. Pratique des Langues étrangères: Les mots mode d'emploi-livret d'auto-apprentissage, Paris. CLE International, (1984).
- [8] Itten, J. "**Art de la Couleur**", Almancadan Fransızcaya çev. Girard, S., Paris. Dessain & Tolra Yay. (1986)
- [9] Loffler-Laurien, L. "Fonctionnement des Lexies Complexes: Cas des lexies contenant des noms de couleur en finnois et en français", **Cahier de Lexicologie**, 6, (1982).
- [10] Özön, N. "**Büyük Dil Kılavuzu**", İstanbul. Yapı ve Kredi Yay. (1995).

- [11]Rey, A. et Chantreau, S. “**Dictionnaire des Expressions et des Locutions**”, Paris. Les usuels du Robert, (1989).
- [12]Robert, P. “**Le Nouveau Petit Robert**”, Paris. Le Robert, (1993).
- [13]Saraç, T. “**Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük**”, Ankara. Türk Dil Kurumu, (1976).
- [14]Topçu, N. “Les Locutions Idiomatices Imagées dans l’enseignement du F.L.E. : analogies et divergences en français et en turc”, “**Yayınlanmamış Doktora Tezi**”, Université René Descartes (paris V), Paris, (1994).
- [15] “**Türkçe Sözlük**”, Ankara. Türk Dil Kurumu, (1988).
- [16] Türkoğlu, S. “Une Etude Sémantique des Expressions et des Locutions à partir des Couleurs”, “**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**”, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, (1993).